

Σπουδές στο γαλανόμαυρο

φασίστες και παρακρατικοί στην κοιτίδα της δημοκρατίας

Διαβάζοντας τις χίλιες σελίδες του Μπέικου

Το Καλοκαίρι του 1941, ο Γεωργούλας Μπέικος ήταν 22 ετών. Γέννημα θρέμα του χωριού Κλειτσός της Ευρυτανίας, ο Μπέικος δηλώνει μέλος του ΚΚΕ από 17 ετών και δημοσιογράφος της τοπικής, αριστερών πεποιθήσεων, εφημερίδας «Φωνή της Ευρυτανίας», επίσης από 17 ετών.¹ Ο Κλειτσός βρίσκεται ακριβώς στο κέντρο της ηπειρωτικής Ελλάδας, στους πρόποδες του όρους Βελούχι, σαράντα χιλιόμετρα από το Καρπενήσι και τριακόσια χιλιόμετρα από την Αθήνα, αυτό δηλαδή που οι Αθηναίοι λένε τέρμα θεού. Ο Κλειτσός, μαζί με τα υπόλοιπα χωριά της περιοχής (Άγιος Χαράλαμπος, Αγία Τριάδα, Δομιονοί, Πετράλωνα, Χόχλια, Βράχα, Φουρνά) αποτελούν τον δήμο Κτημενίων - Δολόπων. Αυτή είναι η περιοχή από την οποία πήρε το όνομά του ο Άρης Βελουχιώτης, αυτή και μια από τις πρώτες περιοχές όπου καταλύθηκε η εξουσία του κατοχικού κράτους και των δυνάμεων κατοχής το Φθινόπωρο του 1942.

Ο Γεωργούλας Μπέικος ήταν εκεί όταν συνέβαιναν αυτά. Έλαβε μέρος στην «Εθνική Αντίσταση». Μετά πήγε φυλακή, σώθηκε από την εκτέλεση χάρις στις οικογενειακές του γνωριμίες και όταν όλα

Τι ήταν και τι ήθελαν το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ (έλα ντε!) Μέρος Β'

τελείωσαν, κατέληξε ανταποκριτής της «Αυγής» στη Μόσχα, όπου πέθανε το 1975. Όπως συνθίζε-ται με αυτά τα πράγματα, ο Μπέικος έγραψε βιβλίο. Ακριβέστερα έγραψε τρεις χοντρούς τόμους που εκδόθηκαν κατά τη δεκαετία του '70, οι δύο με τον τίτλο *Η Λαϊκή Εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα*, ο άλλος με τον τίτλο *ΕΑΜ και Λαϊκή Αυτοδιοίκηση*.²

Ειδικά οι δύο τόμοι της *Λαϊκής Εξουσίας* μετράνε πάνω από χίλιες σελίδες. Ο Μπέικος χρησιμοποιεί αυτές τις χίλιες σελίδες για να εξασφαλίσει για τον εαυτό του την τιμή της κατάρτισης του «κώδικα Ποσειδώνα», του «συντάγματος» που κυβερνούσε την «λαϊκή αυτοδιοίκηση» στις περιοχές που βρισκόνταν υπό την κυριαρχία του ΕΛΑΣ. Φυσικά, όπως κάθε προσπάθεια αυτοδικαίωσης από αυτές που χαρακτηρίζουν τη βιβλιογραφία της κατοχής, έτσι κι αυτή είχε τις τρανταχτές της αδυναμίες και συνάντησε τις αντιρρήσεις της. Ο Περικλής, για παράδειγμα, που όπως είδαμε συμμετείχε στην «8η Ομάδα Ανταρτών Παρνασσίδος» από τις απαρχές της, μας θυμίζει τους κινδύνους του να παίρνει κανείς τους μετρητοίς τις αφηγήσεις της κατοχής. Αφού παραθέτει κάνα δυο ελάσσονες ψεύτες, ασχολείται με τον Μπέικο:

Αν όμως οι παραπάνω μίλησαν μόνο για ορισμένα περιστατικά, ο Γ. Μπέικος, λίγο μεγαλύτερος απ' αυτούς στην ηλικία, 23 χρονών τότε, που ήξερε και μερικά γράμματα, προχώρησε και πιο πέρα ακόμα. Έβαλε στόχο να κρίνει τα πράγματα εφ' όλης της ύλης, όχι όμως με το μυαλό που είχε τότε που έγιναν, αλλά μ' αυτό που είχε μετά από 25-30 χρόνια[τότε] που έγραφε το βιβλίο του (...). Τα διαστρεβλώνει, τα παρουσιάζει πρώτα όπως τον συμφέρει και μετά τα κρίνει σαν εισαγγελέας με σκοπό να αυτοπροβληθεί. Μηδενίζει τώρα όσα στελέχη θαύμαζε κι αυτός κάποτε, αυτά που θεωρεί σαν υπεύθυνα γιατί τάχα αγνόησαν τις ικανότητές του ή τον παραμέλησαν (...)³

Οι βετεράνοι της κατοχής παραδοσιακά τα καταφέρνουν πολύ καλύτερα με την κριτική των άλλων απ' ό,τι με την αυτοκριτική. Δηλαδή τα όσα λέει ο Περικλής ισχύουν μέχρι κεραίας· το βιβλίο του Μπέικου είναι μια λεπτομερώς μελετημένη προσπάθεια δικαίωσης του ίδιου και του ΕΑΜ. Ταυτόχρονα είναι μια εξαιρετικά μακροσκελής παράθεση της τυπικής αριστερής γνώμης για το ΕΑΜ, όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά την πρώτη περίοδο της αριστερής ιστοριογραφίας της κατοχής. Όπως είναι αναμενόμενο, το βιβλίο είναι γεμάτο κατασκευασμένους διαλόγους και γεγονότα, υπεκφυγές, ακόμα και ξεκάθαρα ψέματα. Παρόλ' αυτά, εμείς στα παρακάτω θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε την σύσταση του ΕΑΜ στον Κλειτσό Ευρυτανίας χρησιμοποιώντας αποκλειστικά τα όσα λέγονται στις χίλιες σελίδες του βιβλίου του Μπέικου.

Μέσα από αυτό το «πείραμα», θέλουμε να αναδείξουμε ότι τα όσα λέχθηκαν στις προηγούμενες συνέχειες της στήλης γύρω από την ιστορική διαδικασία της σύνθεσης του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ, εκτός από ένα σχετικά λογικό ιστορικό σχήμα για τις αρχές της κατοχής, είναι επιπλέον και ένα ισχυρό εργαλείο: μπορεί να μας βοηθήσει να ερμηνεύσουμε αφηγήσεις της κατοχής οι οποίες, είτε λόγω του χρόνου συγγραφής, είτε λόγω των υπόρρητων σκοπών των συγγραφέων τους, έχουν ως αποκλειστικό αποτέλεσμα τη σύγκυση του αναγνώστη που κάνει το λάθος να τις πάρει τοις μετρητοίς. Φυσικά

Η θέση του Κλειτσού από google maps. Προφανώς η απουσία δρόμων και η απόσταση από την κεντρική εξουσία έπαιξαν τον ρόλο τους

Ο νομός Ευρυτανίας. Τα χωριά στα οποία αναφερόμαστε διακρίνονται στα ανατολικά και πάνω από το μέσο

πρόκειται για τις ίδιες αφηγήσεις που έχουν χτίσει τη σημερινή κρατούσα αντίληψη για την ιστορία της κατοχής και του ελληνικού εμφυλίου πολέμου.

Αν τα πάμε καλά, όταν τελειώσουμε, ο αναγνώστης θα μπορεί να κρίνει κατά πόσο τα όσα είπαμε ως τώρα έχουν κάποια σημασία για την κατανόηση της κατοχής, κατά πόσο μπορούν να μας βοηθήσουν να μείνουμε ανεπηρέαστοι από την προσπάθεια αυτοδικαίωσης του Μπέικου και τελικά να βγάλει συμπεράσματα για τη μεθοδολογία της ιστορικής αφήγησης, την χρησιμότητα των μαρτυριών της κατοχής και το τι είναι η ιστορία.

2. Η ταξική διάρθρωση του Κλειτσού Ευρυτανίας

Όσοι και όσες διάβασαν τις προηγούμενες συνέχειες της στήλης θα έχουν αντιληφθεί την βασική μας θέση για την ιστορία της κατοχής στην Ελλάδα. Εκεί που η αριστερή ιστοριογραφία μας λέει ότι η ελληνική ύπαιθρος ήταν μια ομογενής σούπα «ανεξάρτητων αγροτών», εμείς ισχυριστήκαμε ότι αντίθετως η ελληνική ύπαιθρος είχε τη δική της ταξική διάρθρωση. Και ότι είναι η προσπάθεια συγκάλυψης αυτής της ταξικής διάρθρωσης και των συνεπειών της που καθιστά την αριστερή ιστοριογραφία, πρώτα ανίκανη να περιγράψει την περίοδο της κατοχής και έπειτα έκθετη στις επιθέσεις των δεξιών ιστορικών.

Η ταξική διάρθρωση του Κλειτσού Ευρυτανίας μπορεί να βρεθεί διάσπαρτη στο βιβλίο του Μπέικου, μαζί με ενδείξεις για την ταξική διάρθρωση άλλων χωριών της περιοχής. Μια γενική της περιγραφή μπορεί να βρεθεί σε ένα ψήφισμα που εγκρίθηκε από την «Α' Συνδιάσκεψη των Κοινοτήτων του τέως Δήμου Δολόπων» στις 25 Αυγούστου του 1935. Τα «κοινοτικά συμβούλια και οι διανοούμενοι» που συμμετείχαν εκεί, προτού περάσουν στα αιτήματα προς την κεντρική εξουσία, διαπίστωναν εισαγωγικά

1. Την πλήρη οικονομική και πνευματική εξαθλίωση των κατοίκων του Δήμου, οφειλομένην εις την καταστροφικήν της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, την ανεπάρκειαν του γεωργικού κλήρου και την ελάττωσιν της γονιμότητος του εδάφους, συνεπεία της οποίας ούτος τείνει να εκμηδενισθεί, ώστε οι κάτοικοι να είναι κατά τα $\frac{3}{4}$ ακτήμονες ή σχεδόν ακτήμονες.
2. Την τελείαν καταστροφήν της εφετεινής παραγωγής, συνεπεία της οποίας οι κατεστραμμένοι οικονομικώς, άνεργοι και ακτήμονες χωρικοί του Δήμου, διατρέχουσιν από σήμερον τον έσχατον κίνδυνον του εκ πείνης θανάτου.
3. Την παντελή έλλειψιν συγκοινωνίας εις ολόκληρον την Επαρχίαν Ευρυτανίας και
4. Την αθλίαν υγιεινήν κατάστασιν των κατοίκων του Δήμου, οφειλομένην εις την οικονομικήν εξαθλίωσιν και την έλλειψιν πάσης ιατρικής, νοσοκομειακής και φαρμακευτικής περιθάλψεως, την κακίστην διατροφήν και τον συνεχή υποσιτισμόν.⁴

Όπως αρμόζει σε κάθε καθώς πρέπει αφήγηση της κατοχής, αυτή η ζοφερή περιγραφή του 1935 δεν έχει συνέχεια στο βιβλίο του Μπέικου. Αν τα πάρει κανείς τοις μετρητοίς, τα λεγόμενα του Μπέικου μας δίνουν να καταλάβουμε ότι τα $\frac{3}{4}$ των «ακτημόνων ή σχεδόν ακτημόνων» αφομοιώθηκαν χαρούμενα, όπως όλοι άλλωστε, στον ομογενή χαρακτήρα της «εθνικής αντίστασης» και της «λαϊκής αυτοδιοίκησης». Οπότε ο εύπιστος αναγνώστης ξεπερνάει την περιγραφή κατατάσσοντάς την στις υπερβολές που μοιραία συνοδεύουν κάθε αίτημα της τοπικής εξουσίας προς την κεντρική.

Αν από την άλλη διαβάσουμε αρκετά στραβά, μπορούμε να βρούμε την ταξική διάρθρωση του Κλειτσού Ευρυτανίας και των γύρω χωριών διάσπαρτη σε ολόκληρο το βιβλίο του Μπέικου και να την ανασυστήσουμε σε λίγες παραγράφους. Ο Κλειτσός είχε λίγο περισσότερους από 2000 κατοίκους,⁵ η πλειοψηφία των οποίων «από άποψη παρουσίας, συνεπώς και συμφερόντων, είχαν δύο ή τρεις μανάρες ή, στην καλύτερη περίπτωση, και πέντε προβατίνες ριγμένες σ' ένα κοπάδι και παίρνανε τρεις ή τέσσερις φορές το Καλοκαίρι από πέντε καυκές γάλα, και λίγα χωραφάκια, που οπωσδήποτε δεν τους δίνανε το ψωμί τους για όλη τη χρονιά.»⁶ Αυτή η πλειοψηφία, που δεν μπορούσε να βγάλει το ψωμί της για όλη τη χρονιά, συνεπώς έπρεπε και κάτι άλλο να βρει να κάνει πέρα από τη ζωή του «ανεξάρτητου αγρότη», συνυπήρχε στο χωριό με μια μειοψηφία «νοικοκυραίων», στην οποία βέβαια περιλαμβάνονταν και η οικογένεια του Μπέικου.

Μιας και το βιβλίο είναι αυτοβιογραφικό, η οικογένεια Μπέικου και η παρουσία της περιγράφεται καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη αντίστοιχη του

χωριού. Η παρουσία των Μπέικων αποτελούνταν από διάσπαρτα χωράφια, το πλέον ζηλευτό των οποίων ήταν «τα Λιβάδια», είκοσι λεπτά με τα πόδια από το χωριό. «Τα Λιβάδια» έδιναν στην οικογένεια Μπέικου το «καλύτερό της εισόδημα» και «μαζί με το ιδιόκτητο δάσος από δρυ που τα περιέβαλλε, συγκροτούσανε ένα σύνολο ζηλευτό για κάθε νοικοκύρη».⁷ Στην παρουσία της οικογένειας Μπέικου, εκτός από «τα Λιβάδια», το δάσος από δρυ και τα διάσπαρτα χωράφια, περιλαμβάνονταν και «το Μπεϊκέικο», το οικογενειακό σπίτι στην κορυφή της νοτιοδυτικής πλευράς του χωριού, «γνωστό για τα γεμάτα του αμπάρια».⁸

Οι χωρικοί με τα γεμάτα αμπάρια ζούσαν στο ίδιο χωριό με τους «σχεδόν ακτήμονες», ισορροπώντας την ταξική απόσταση μέσα από άρρητες συμφωνίες συνύπαρξης:

Από παράδοση ποιος ξέρει πόσων χρόνων, που είχε καθιερωθεί σαν είδος δικαίωμα για τις οικογένειες με μια ή δυο ψωρογιδούλες, μετά τον Δεκαπενταύγουστο δίνανε δωρεάν μια ποσότητα από 10 ως 20 οκάδες γάλα στην κάθε φτωχοφαμελιά, να φτιάξει τον τραχανούλη της χρονιάς της. Η ίδια παράδοση ίσχυε, απ' όσο ξέρω, και σ' άλλα χωριά. Πάει λοιπόν κι ο τραχανάς! [ενν. το ζήτημα της εξασφάλισης του τραχανά]. Με πέντε – δέκα μεροκάματα, στο θέρο ας πούμε, το φτωχόσπιτο εξασφάλιζε 10 ή 20 ή 25 οκάδες ξινοτύρι, το μοναδικό του άρτημα.⁹

Όσο για το πού θα βρίσκονταν τα «πέντε δέκα μεροκάματα» που θα συμπλήρωναν το έλλειμμα του ετήσιου προϋπολογισμού των «σχεδόν ακτημόνων», η οικογένεια Μπέικου είχε κι εδώ να προσφέρει. Αντίθετα με την πλειοψηφία των «σχεδόν ακτημόνων», η οικογένεια Μπέικου είχε τόσα χωράφια που δεν μπορούσε να τα θερίσει μόνη της. Ο Μπέικος θυμάται να μαθαίνει τα νέα της δικτατορίας του Μεταξά ως εξής: «Ημασταν πάνω στο θέρο αυτό τον καιρό στην Ευρυτανία – οι εργάτες μας περιμένανε το πρόγευμά τους, γερό κολατσιό στις 10 η ώρα.»¹ Προφανώς, όταν ο Μπέικος λέει «οι εργάτες μας», εμείς θα πρέπει να καταλαβαίνουμε τους συγχωριανούς ή κοντοχωριανούς του Μπέικου.

Το βιβλίο του Μπέικου, όπως και όλα τα βιβλία που αφορούν την κατοχή, δεν επιδιώκει την περιγραφή αυτών των «σχεδόν ακτημόνων», πότε εργατών και πότε αυτοαπασχολούμενων. Παρόλ' αυτά, λόγω του τρόπου αφήγησης, περιλαμβάνει παρεμπιπτόντως μια σχετικά λεπτομερή περιγραφή της οικονομίας ενός από αυτούς, του Βάιου Μανιού.

Για τον έρμο τον Βάιο, τα πράγματα ήσαν πολύ δυσκολότερα. Παιδί από θεόφτωχη οικογένεια. Ο πατέρας του ήτανε φτωχός σε χωράφια και πλούσιος σε φαμελιά. Είχε εφτά παιδιά. Τρία κορίτσια, τέσσερα αγόρια. Και δυο αυτός με τη γρια του, στόματα εννιά. Ούτε μπομπότα δεν μπορούσε να τα χορτάσει. Όλη η φαμελιά, εξόν από τα τρία μικρότερα παιδιά, ξενοδουλεύανε. Δυο τρεις μήνες το χρόνο ο πατέρας έπαιρνε τα δυο μεγάλα κορίτσια του και τα δυο μεγάλα αγόρια και κατεβαίνανε για μεροκάματο στις οδοποιίες. Σπάζανε ολημερίς πέτρα (...) Ο Κώστας Μανιός [πατέρας του Βάιου] υπήρξε ο μόνος που πέθανε από την πείνα στη συνοικία μας, Κορίτσια, την άνοιξη του 1942 (...) Ο ίδιος ο Βάιος Μανιός σκοτώθηκε στον εμφύλιο πόλεμο του 1946 - 49, όντας στις γραμμές του ΔΣΕ.

Οικογένειες σαν του Μανιού αντιμετώπιζονταν με περιφρόνηση και δεν τους αναγνωριζόταν το δικαίωμα να ανακατεύονται με τα κοινά. Η γενική γνώμη των νοικοκυραίων συνοψιζόταν στο «αυτοί δεν έχουν προκοπή στο σπίτι τους, θα φέρουν προκοπή στο χωριό;»¹¹ Αλλά η ταξική διάρθρωση του χωριού έφτανε ακόμη χαμηλότερα από τον «έρμο Βάιο Μανιό» και την οικογένειά του. Την Άνοιξη του 1941, κομμάτια του ηττημένου ελληνικού στρατού περνούσαν από τον Κλειτσό στον δρόμο για την Αθήνα και κοιμούνταν στο σχολείο του χωριού. Όταν μια μέρα κάποιοι από αυτούς τους φαντάρους ξύπνησαν με τις αρβύλες τους άφαντες, το χωριό δεν είχε πρόβλημα να βρει τον ένοχο:

Σ' ένα χωριό ξέρουνε καλά ποιος κλέβει και ποιος όχι. Ρίχνονται σ' ένανε, γνωστό για την επίδοσή του (...) Αυτός, μπροστά στον φόβο, ονομάτισε, ότι «την είδε τη νύχτα», μια γυναίκα, από χρόνια «βγαλμένη στο κουρμπέτι» κι από κλεψιά και από... τ' άλλο! Μπροστά το χωριό, πίσω οι φαντάροι, μια και δυο στο σπίτι της (...) «Γρήγορα τ' άρβυλα ή σου το καίμε το ρημάδι σου, φακλάνα του κερατά, και ξεβρωμάει και το χωριό».¹²

Τελικά η μικρή κοινωνία του Κλειτού διαγράφεται με σχετική καθαρότητα. Και δεν είναι όπως μας την περιγράφει η αριστερή ιστοριογραφία, ένα ομογενές σύνολο «ανεξάρτητων γεωργών και μελών των οικογενειών τους». Εδώ βρίσκουμε μια κοινωνία που σημαδεύεται από την άνιση κατανομή της κινητής και ακίνητης περιουσίας (στην οποία με κάποιον τρόπο συνυπολογίζονται και τα παιδιά, είτε επειδή είναι πολύ λίγα, είτε επειδή είναι πάρα πολλά και θηλυκά). Επίσης έναν καταμερισμό της εργασίας που χαρακτηρίζεται από τη μίξη μισθωτής και μη μισθωτής εργασίας, καταμερισμό αρκετά λεπτομερή ώστε να φτάνει μέχρι την πορνεία και το έγκλημα. Τέλος ένα «κοινωνικό συμβόλαιο» που αποτελείται από παραδοσιακές συμφωνίες συνύπαρξης «φτωχών» και «πλούσιων», από αυστηρά καταμετρημένους κοινωνικούς ρόλους που ξεκινούν από τον «νοικοκύρη», περνούν στον «φτωχοφραμελιάρη» και καταλήγουν στον αποδιοπομπαίο τράγο και το περιθώριο. Οι διάσπαρτες αναφορές στο βιβλίο του Μπέικου περιγράφουν μια ταξική κοινωνία, ίσως όχι ακριβώς πανομοιότυπη με τα όσα μας λέει το Κεφάλαιο του Μαρξ για την Αγγλία του 19^{ου} αιώνα, αλλά με βάση την κατοχή του πλούτου, με ανώτερα και κατώτερα στρώματα, με αποκλίνοντα συμφέροντα, με εντάσεις, βία και πάει λέγοντας. Θα πρέπει τώρα να δούμε πώς αυτή η κοινωνία αντεπεξήλθε στα νέα προβλήματα που έθεσε η κατοχή.

3. Η ταξική διάρθρωση του ΕΑΜ Ευρυτανίας

Η πρώτη μας θέση για την ιστορία της κατοχής είναι ότι η ελληνική ύπαιθρος διέθετε την δική της ταξική διάρθρωση. Η δεύτερη θέση είναι ότι αυτή η ταξική διάρθρωση καθόρισε τους πρώτους μήνες της κατοχής, παρήγαγε τον κατοχικό λιμό τον Χειμώνα του 1941 και τελικά προσδιόρισε τη σύσταση του ΕΛΑΣ και του ΕΑΜ. Σε προηγούμενες συνέχειες έχουμε υποστηρίξει ότι η διάλυση του ελληνικού κράτους στα μέσα του 1941 εξασφάλισε ότι το κοινωνικό υπερπροϊόν δεν μαζεύτηκε στις τράπεζες με τη μορφή του χρήματος, αλλά κατά τόπους με τη μορφή του σιταριού. Ότι η κατά τόπους αποθήκευση έγινε με τους όρους της ταξικής κοινωνίας της υπαίθρου. Ότι ο άνισα καταμετρημένος πλούτος έπρεπε να διαφυλαχθεί και να διανεμηθεί. Ότι γύρω από τη νομή αυτού του πλούτου συστάθηκαν ένοπλες συμμορίες και «λαϊκές πολιτοφυλακές». Η όλη διαδικασία περιγράφεται αυτούσια στο βιβλίο του Μπέικου. Μάλιστα, επειδή εδώ το θέμα είναι η «λαϊκή αυτοδιοίκηση», τα θέματα όπως η κατανομή των τροφίμων και η τήρηση της τάξης αποκτούν παραπάνω σημασία.

Οπότε για όποιον ψάχνει είναι όλα εδώ. Η συγκέντρωση του σιταριού, για παράδειγμα, έγινε «με τέτοιο ρυθμό χελώνας που είχε φτάσει ο Οχτώβρης κι η συγκέντρωση στα χωριά μας δεν ήταν ακόμη έτοιμη να την παραλάβει και να την φορτώσει το άθλιο και δοσίλογο γκουβέρνο». Και να ήταν έτοιμη βέβαια, το γκουβέρνο δεν θα οφελούνταν και πολύ, αφού η συνολική ποσότητα δεν έφτανε «ούτε το δέκατο της δεκάτης».¹³ Όσο μακρύτερα βρισκόταν ο τόπος παραγωγής από το κεντρικό κράτος, τόσο η συγκέντρωση του σιταριού αποτύχαινε. Ο απομονωμένος Κλειτός δεν διέφερε από τις περιπτώσεις που μας απασχόλησαν στις προηγούμενες συνέχειες.¹⁴

Αν πιστέψουμε τον Μπέικο, η πρώτη προσπάθεια αυτοοργάνωσης των κατοίκων του Κλειτού είχε αφορμή την κλοπή των άρβυλων που αναφέραμε παραπάνω. Πρωτεργάτης ήταν ο ίδιος ο Μπέικος που προσπάθησε να στήσει μια επιτροπή υποδοχής των περαστικών φαντάρων. Η επιτροπή ήταν τριμελής, είχε αρμοδιότητα την κατανομή των φαντάρων στα σπίτια του χωριού και περιλάμβανε, εκτός από τον Μπέικο, τον Φώτη Ντεληθέο, «από φτωχή οικογένεια, μα με μεγάλο συγγενολό στο χωριό» και τον Βάιο Μανιό, η ταξική θέση του οποίου περιγράφηκε παραπάνω. Οι ίδιοι αποτέλεσαν και την πρώτη κομματική πυρήνα του ΚΚΕ στον Κλειτό.

Οι διάφορες προσπάθειες αυτοοργάνωσης που διαδέχθηκαν εκείνη την πρώτη επιτροπή, αφού πέρασαν από μια περίπλοκη προσπάθεια εξασφάλισης αλευριού από την Αγροτική Τράπεζα Καρδίτσας, κατέληξαν, τον Χειμώνα του 1941, στην οργάνωση «λαϊκής πολιτοφυλακής». Και πάλι, ο τρόπος οργάνωσης της πολιτοφυλακής είναι πανομοιότυπος με όσα έχουμε δει και αλλού. «Το γαιδουράγκαθο του πλιατσικολογισμού κι ο αρκουδόβατος της ληστείας» έκαναν την εμφάνισή τους ήδη από τα τέλη του Καλοκαιριού του 1941. Η θέση και τα περιεχόμενα του Μπεκέικου καθιστούσαν τον Μπέικο ιδιαίτερα ευαίσθητο στο θέμα:

Το σπίτι μας ήταν και στην άκρη του χωριού και γνωστό για τα γεμάτα του αμπάρια. Βέβαια είχαμε κάμποσα όπλα στο σπίτι. Και τρία αδέρφια ασκημένα στο σημάδι από τα γενοφάσκια τους.¹⁵

Τελικά η λαϊκή πολιτοφυλακή του Κλειτού οργανώθηκε, όπως και πολλές άλλες αντίστοιχες, τον Χειμώνα του 1941, ενώ στην περιοχή τριγυρνούσε μια εφταμελής ή οχταμελής συμμορία που, εκτός του υπόλοιπου οπλισμού της, διέθετε και ένα αξιοσέβαστο αυτόματο Χότσκις. Η διαδικασία έλαβε χώρα στο καφενείο του χωριού. Όπως καταλαβαίνουμε από την περιγραφή, παρόντες ήταν τόσο τα θύματα της ληστείας όσο και οι συνεργάτες των ληστών: «Για να πατήσουν το χωριό μας αυτά τα αποβράσματα και τα σκατά τα πατημένα, πρέπει να τα φέρει ή ο τάδε ή ο τάδε (τους ονόμασα και τους έδειξα και με το δάχτυλο, ήσαν παρόντες και γνωστές ταυτότητες του είδους) (...) Σκεφτίτε το πολλές φορές τι σας καρτερεί. Σας προειδοποιήσαμε μια για πάντα! Κι αν έχετε οποιαδήποτε επαφή με αυτά τα τσακάλια, να τους παραγγείλετε ότ' εδώ πάνω δεν υπάρχει φυλακή, αλλά μόνο νεκροταφείο».¹⁶

Η οργάνωση του ΕΑΜ στον Κλειτό, αλλά και σε ολόκληρο τον νομό Ευρυτανίας είχε την αφετηρία της σε τέτοιες επιτροπές και είχε να φέρει εις πέρας τέτοιες λειτουργίες. Φυσικά η ταξική προέλευση και η κοινωνική θέση της ηγεσίας και των μελών του ΕΑΜ ήταν αυτή που περιμένει κανείς όταν γνωρίζει την γενεαλογία και τον προορισμό του ΕΑΜ. Η «Επαρχιακή Επιτροπή του ΕΑΜ Ευρυτανίας» για παράδειγμα, είχε την εξής σύνθεση:

Πρόεδρος: Σταύρος Ξανθάκης, ταγματάρχης εν αποστρατεία, πρώην διοικητής της Υποδιοικήσεως Χωροφυλακής Ευρυτανίας. Ο Ξανθάκης είχε χάσει τη θέση του στην αστυνομία μετά το βενιζελικό πραξικόπημα του 1935 και είχε εξελιχθεί σε «έμπορο του Καρπενησίου», αλλά προφανώς ακόμη διέθετε την απαραίτητη τεχνογνωσία.

Μέλη: Δημητράκης Μπακόλας, δημοσιογράφος, εκπρόσωπος του ΚΚΕ.

Γιώργος Παπαδογούλας, δικηγόρος και εκπρόσωπος της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας, του κόμματος του Τσιριμώκου.

Σεραφείμ Στρατίκης, διευθυντής του Εξαταξίου Δημοτικού Σχολείου Καρπενησίου.

Γιάννης Καρακωστής, δικηγόρος.

Κλειτός Ευρυτανίας. Στην κορυφή αριστερά το Μπεκέϊκο, «γνωστό για τα γεμάτα αμπάρια του».

Ο Γεωργούλας Μπέικος, «23 χρονών τότε, που ήξερε και μερικά γράμματα».

Ο Γιώργος Παπαδογούλας, δικηγόρος, μέλος της Επαρχιακής Επιτροπής ΕΑΜ Ευρυτανίας και της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας του Τσιριμώκου. Το 1943 εκλέχθηκε δήμαρχος Καρπενησίου υπό το καθεστώς της «Ελεύθερης Ελλάδας». Προφανώς ετούτος ήξερε ακόμη περισσότερα γράμματα.

Στο βιβλίο του Μπέικου αυτή η φωτο συνοδεύεται από κλασική λεζάντα ιστοριογραφίας της κατοχής:

«Και φτιάξαμε στρατό. Όπως τ' ονειρευότανε εξαρχής κι ο Άρης. Τμήματα του λόκου Διοίκησης της XIII Μεραρχίας του ΕΛΑΣ παρελάτουν στην πλατεία του Καρπενησίου την Πρωτομαγιά του 1944, μπροστά στις αρχές της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης της ευρυτανικής πρωτεύουσας και τη Διοίκηση της Μεραρχίας. Κεφαλή της παρέλασης ο διοικητής του Λόκου και μόνιμος υπίλαρχος Γιώργος Παπανικολάου - Τηλέμαχος».

Πρωτομαγιά και στρατός. Λαϊκή αυτοδιοίκηση και υπίλαρχος. Αρχές και παρέλαση. Πρώτος ο Άρης Βελουχιώτης να εισάγει την παράγραφο, πολύμορφος κι ανεξικνιάστος για να τα κάνει όλα να βγάζουν νόημα. Από τέτοια υλικά φτιάχνεται το χαρμάνι της αμχανιάς μας όποτε ανοίγουμε τα βιβλία της κατοχής.

Γραμματέας: Χρήστος Αρχιμανδρίτης, εισαγγελέας Ευρυτανίας. Ας προσέξουμε εδώ· όκι «πρώην» εισαγγελέας Ευρυτανίας· ο Χρήστος Αρχιμανδρίτης ήταν ο εισαγγελέας του κατοχικού κράτους ο αρμόδιος για την Ευρυτανία. Το γεγονός κατά τον Μπέικο εξηγείται γιατί ήταν «άξιος Έλληνας» και βασικά γιατί είχε γεννηθεί στο Κομπότι της Άρτας, «χωριό που ΄ξερε τι θα πει καριοφίλι και μπαρούτι», οπότε εντάξει.¹⁷

Η σύνθεση της ηγεσίας του ΕΑΜ ανά χωριό δεν ήταν διαφορετική. Για τον ίδιο τον Κλεισό ο Μπέικος δεν παραθέτει κατάλογο (προφανώς συμμετείχε ο ίδιος),¹⁸ αλλά για το κοντινό κεφαλοχώρι Φουρνά, τα πράγματα είχαν ως εξής:

Η Φουρνά ήτανε ιδιόμορφο χωριό, που πολύ κόσμο τον είχανε του χεριού τους τα τζάκια που υπήρχανε εδώ. Πολιτικοί παράγοντες όπως οι Μπουρδάρηδες και οι Χριστοδουλιάδες ήσανε Φουρνιώτες (...) Οι Μπουρδάρηδες της Φουρνάς, αδέρφια και συγγενείς του Γιώργου Μπουρδάρη, στην αρχή ήτανε με το ΕΑΜ, αργότερα αποτραβηχτήκανε, στο τέλος πήγανε με το Ζέρβα (...) Οι Χριστοδουλιάδες μείνανε ως το τέλος προσφέροντας τις υπηρεσίες τους στο ΕΑΜ. Μάλιστα ο γιατρός Γιάννης Χριστοδουλιάς, ο πολιτικός αρχηγός της οικογένειας, πρώην βουλευτής και ένα φεγγάρι και νομάρχης, ένα διάστημα ανέλαβε και υποχρεώσεις Υπευθύνου του τομέα ΕΑΜ Κτημενίων Δολόπων.¹⁹

Η αριστερή ιστοριογραφία, όταν μας πιάνει στα πολύ μπόσικα, αποσιωπά τη σύνθεση της ηγεσίας του ΕΑΜ. Αν παρελπίδα αυτή η σύνθεση αποκαλυφθεί, η ίδια ιστοριογραφία προσπαθεί να μας πείσει ότι οι πρώην βουλευτές, οι εισαγγελείς και δικηγόροι, οι υψηλόβαθμοι μπάτσοι και έμπορες ξάφνου είδαν το πατριωτικό φως το αληθινό και μετατράπηκαν σε ηγεσία του ΕΑΜ, πάντα υπό τον έλεγχο του ΚΚΕ και του «λαϊκού στοιχείου». Από τη δική μας σκοπιά από την άλλη, είναι προφανές ότι αυτό που λέμε ηγεσία του ΕΑΜ δεν ήταν παρά κομμάτια των ήδη υπαρκτών δομών εξουσίας, από το μικροεπίπεδο του χωριού μέχρι το επίπεδο της κρατικής εξουσίας, που μεταλλάσσονταν προσπαθώντας να αντικαταστήσουν το διαλυμένο κράτος.

Όπως είδαμε στα προηγούμενα τεύχη, τελικά το κενό που δημιουργήθηκε από την διάλυση της ένοπλης ισχύος του ελληνικού κράτους συμπληρώθηκε από έναν στρατό των πληβείων που δεν ανήκε στους πληβείους. Αλλά εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με μια άρχουσα τάξη και τον στρατό της. Οι δύο μεριές αυτής της μεγάλης συνεννόησης ήρθαν σε επαφή σταδιακά, με τριβές και με εντάσεις. Όχι γιατί το ΕΑΜ ήταν τα αφεντικά και ο ΕΛΑΣ η εργατική τάξη. Αλλά γιατί ο καθένας από αυτούς τους νέους σχηματισμούς είχε τη δική του εσωτερική ταξική διάρθρωση, καθρέφτη των κοινωνιών από τις οποίες είχε προέλθει. Στο βιβλίο του Μπέικου θα βρούμε ορισμένα διαφωτιστικά παραδείγματα.

4. Επεισόδια με αντάρτες και χωρικούς στην ορεινή Ευρυτανία

Το «αρχηγείο ανταρτών Ρούμελης» με αρχηγό τον Άρη Βελουχιώτη μπήκε στη Φουρνά Ευρυτανίας στις 11 Οκτώβρη του 1942. Η μεθοδολογία του πρώιμου αντάρτικου, όπως την είδαμε στο προηγούμενο τεύχος, εφαρμόστηκε και εδώ με ακρίβεια. Ο σταθμός της χωροφυλακής διαλύθηκε και τα αρχεία του κάηκαν. Το παισιματοδικίο και το αγροδικείο ανέστειλαν τη λειτουργία τους. Όσο για τον κοντινό Κλεισό, η μόνη «διοικητική πράξη» των ανταρτών ήταν η κατάσταση του σιταριού της δεκάτης και η υπόδειξη να μοιραστεί από την «επιτροπή επισιτισμού» στους κατοίκους του Κλεισού.

Είναι γνωστό ότι οι αντάρτες προσπαθούσαν να εξασφαλίζουν ένα κομμάτι της δεκάτης για τις δικές τους ανάγκες· στο κάτω κάτω της γραφής, η γεωργική παραγωγή των χωριών ήταν ο πλούτος όπου στηριζόταν η νέα ένοπλη εξουσία. Εδώ βέβαια ο Μπέικος είναι κάθετος: «Αυτό που γράφει ο φίλος Μωραϊτής (...) ότι οι αντάρτες παίρνανε για τις ανάγκες τους ένα μέρος σιταριού της δεκάτης, δεν αληθεύει όσον αφορά τα δικά μας χωριά (...) Ούτε σπειρί δεν πήρανε, μήτε ανακατευτόκανε στις διανομές, που τις κάνανε οι επιτροπές επισιτισμού».²⁰

Αυτή η υποσημείωση είναι τοποθετημένη με προφανή πρόθεση να αποπροσανατολίσει τον αναγνώστη από τις υλικές βάσεις του αντάρτικου και της «λαϊκής αυτοδιοίκησης». Ο στόχος όμως δεν επιτυγχάνεται γιατί, όπως φαίνεται από όλο το υπόλοιπο βιβλίο, τόσο τα νέα αντάρτικα σώματα, όσο και οι δομές του ΕΑΜ, ήδη από τις απαρχές, ήταν συνειδητά προσανατολισμένα στην διασφάλιση και τη νομή του πλούτου των περιοχών που ήλεγχαν. Για παράδειγμα,

όντας στα χωριά γύρω από το Καρπενήσι, ο Άρης, τον έβαλε ο διάολος να του περάσουνε στο νου κλέφτικα, μα την αλήθεια συνήθια. Έπιασε, ο βλοημένος, κι έγραψε γράμματα -και τα στείλει! ναι, τα στείλει!- σε διάφορους εμπόρους στο Καρπενήσι. Κι από τούτονε ζητούσε τόσα

άρβυλα, κι από τον άλλονε δεν ξέρω τι (...) Μένω μάλιστα με την εντύπωση πως κι ο πρόεδρος της Επαρχιακής Επιτροπής ΕΑΜ Ευρυτανίας Σταύρος Ξανθάκης, πρώην ταγματάρχης χωροφυλακής και μετά έμπορας, πήρε τέτοιο γράμμα. Δεν ήτανε μόνο που σα μέθοδος η ενέργεια του Άρη θύμιζε Νταβέλη. Έγραφε το κύρος και τις λειτουργίες της οργάνωσης του ΕΑΜ στα τρύπια γουρνοτσάρουκα του τελευταίου αντάρτη του.²¹

Η επαρχιακή επιτροπή του ΕΑΜ, με το κύρος της να υποτιμάται τόσο εξόφθαλμα, και ίσως κάποια από τα μέλη της να βρίσκονται αυτοπροσώπως στο target group του Κλάρα, δεν έμεινε άπραγη. Αμέσως ζήτησε συγνώμη από όσους είχαν πάρει τα γράμματα του Κλάρα και τους υπέδειξε να μην στείλουν τίποτα. Ο Δημητράκης Μπακόλας, εκπρόσωπος του ΚΚΕ στο ΕΑΜ, μήνυσε στον Κλάρα «ν' αφήσει τα κλέφτικα συνήθεια» και ότι αν το τμήμα του είχε ανάγκες, έπρεπε να απευθυνθεί στην Οργάνωση κι «εκείνη στο μέτρο του δυνατού δεν θα τις αγνοούσε». Παράλληλα, έστειλε μια δυσμενή έκθεση στην Κ.Ε του ΚΚΕ, από αυτές που τελικά οδήγησαν στην ανάκληση του Κλάρα στην Αθήνα για εποικοδομητική αυτοκριτική.

Η αντίληψη που θέλει την ιστορία της κατοχής να εξαντλείται σε μια σύγκρουση μεταξύ κακών κομματικών και επαναστατών καπετάνιων μπορεί να μας παραπλανήσει εδώ, να μας κάνει σαν καλούς ριζοσπάστες να συνταχθούμε με τον επαναστάτη Κλάρα, ή αναλόγως αντιλήψεων, με τους φρόνιμους ΕΑΜικούς. Θα πρέπει ωστόσο να προσέξουμε ότι οι δύο πλευρές της σύγκρουσης δεν έχουν διαφορετικούς στόχους. Το βασικό διακύβευμα είναι η σχέση των ενόπλων με τις υπάρχουσες δομές εξουσίας που έχουν στην κατοχή τους το κοινωνικό υπερπροϊόν και το κομμάτι αυτού του κοινωνικού υπερπροϊόντος που πρέπει να διοχετευθεί με στόχο την διατήρηση της νέας ένοπλης εξουσίας. Οι τριβές προέρχονται από το ότι το ΕΑΜ διεκδικούσε τον ρόλο του μεσολαβητή μεταξύ ανταρτών και τοπικών κοινωνιών. Και δικαίως. Όπως φαίνεται από την ιστορία των πρώτων χρόνων της κατοχής και από τη σύνθεση των οργάνων του, το ΕΑΜ προέκυψε από τις τοπικές κοινωνίες σαν σάρκα από τη σάρκα τους. Ήταν η πολιτική δομή που θα εξασφάλιζε ότι η αντιμετώπιση των νέων τρομερών καιρών θα γινόταν «με γνώση και περίσκεψη», ότι τα νέα δεδομένα της κατοχής δεν θα οδηγούσαν σε μια ανεξέλεγκτη ανατροπή των ήδη υπαρχουσών δομών εξουσίας. Ότι οι τοπικές εξουσίες θα συνέχιζαν να υπάρχουν, ίσως με ελαφρώς διαφορετική σύνθεση, ίσως με νέους προσανατολισμούς, αλλά δίχως να καταρρεύσουν πλήρως.

Ο Κλάρας και η ηγεσία του πρώιμου αντάρτικου, δεν διαφωνούσε ως προς αυτόν τον στόχο. Αντιθέτως, όπως έχουμε δει, ο ΕΛΑΣ κατόρθωσε να επιβιώσει και να ξεπεράσει το πρώιμο στάδιο των ολιγομελών ανταρτοσμάδων, ακριβώς γιατί ανέλαβε απαραίτητες λειτουργίες εξασφάλισης της κοινωνικής συνοχής εκεί που δεν υπήρχε κανείς πρόθυμος ή ικανός να τις αναλάβει. Ακριβώς γιατί οι ηγέτες του επέλεξαν να συνδεθούν με τις τοπικές κοινωνίες και τις υπάρχουσες εξουσίες δίχως να ζητούν την εκ βάθρων ανατροπή τους. Ακόμη και στο συγκεκριμένο επεισόδιο που μας απασχολεί, εκείνο που διεκδικεί ο Κλάρας, δεν είναι η ένοπλη απαλλοτρίωση του πλούτου, αλλά η συμμετοχή στη νομή του, η φορολόγηση των εμπορών του Καρπενησίου. Έστω και αν υποθέσουμε ότι κάποιοι αρχικά, ή εν μέρει, διαφωνούσαν με τον ρόλο του ΕΛΑΣ, με τρόπο που προφανώς δεν έχει φτάσει στα γραπτά για να τον γνωρίζουμε κι εμείς, η ιστορία απέδειξε πως δεν είχαν κάτι ρεαλιστικό να προτείνουν στη θέση του.²² Η ταξική διάρθρωση της ελληνικής υπαίθρου ήταν όπως ήταν και όπως την είδαμε παραπάνω, χτισμένη από αιώνες ιστορίας, από σοφές παραδόσεις και αναπόφευκτους συμβιβασμούς. Αντίθετα απ' ό,τι θέλει να πιστεύουμε η ιδεολογία των ιστορικών τομών, τέτοιες διευθετήσεις δεν εξαφανίζονται από τη μια μέρα στην άλλη επειδή «ο λαός είδε το φως του πατριωτισμού».

Όλα αυτά, η συνέχεια των τοπικών εξουσιών, η προσπάθεια του ΕΑΜ να διαφυλάξει αυτή τη συνέχεια, ο υλικός χαρακτήρας των εξελίξεων της κατοχής, γίνονται εμφανή στο τελευταίο επεισόδιο από το βιβλίο του Μπέικου που θα μας απασχολήσει εδώ. Δίχως να μπορούμε στις περιπλοκές του «αγροτικού ζητήματος» στην Ελλάδα του μεσοπολέμου με κίνδυνο να χάσουμε και τους τελευταίους αναγνώστες μας, πρέπει να πούμε ότι η γη γύρω από τα χωριά του δήμου Δολόπων ήταν τριών ειδών. Πρώτα ιδιωτική γη που, χωρισμένη σε μικρά ή μεγαλύτερα τεμάχια, ανήκε σε ντόπιους κατοίκους των χωριών. Έπειτα η δημόσια γη που ανήκε στο κράτος. Τέλος, τεράστιες για τα μέτρα της περιοχής ιδιωτικές ιδιοκτησίες που ανήκαν σε ντόπια τζάκια. Αυτά τα τσιφλίκια νοικιάζονταν σε κτηνοτροφία. Καθόλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου, οι ντόπιοι χωρικοί, και

βέβαια ειδικά οι «σχεδόν ακτήμονες», εποφθαλιμούσαν πρώτα την κρατική γη κι έπειτα τα πολύ πιο δυσπρόσιτα ιδιωτικά τσιφλικία. Κατά καιρούς είχαν υπάρξει και προσπάθειες κατάληψης της δημόσιας γης και των τσιφλικιών, αλλά όλες τους είχαν αποτύχει έπειτα από τη βίαιη επέμβαση του ελληνικού στρατού.

Η κατοχή και η διάλυση του ελληνικού κράτους αποτελούσε πρώτης τάξεως ευκαιρία για να ξαναοίξουν αυτοί οι παλιοί λογαριασμοί. Πράγματι, έπειτα από σύντομη περίσκεψη και με τις παραιτήσεις των νέων οργανώσεων του ΕΑΜ, οι χωρικοί του δήμου Δολόπων, μέσα στο 1942 κατέλαβαν τη δημόσια γη και την μοίρασαν αναμεταξύ τους, ο Μπέικος μας λέει δημοκρατικά, με εκλεγμένες επιτροπές στις οποίες συμμετείχε και ο αδερφός του Μπέικου κλπ. Τα ιδιωτικά τσιφλικία από την άλλη, παρότι ακόμη πιο ορεκτικά από τη δημόσια γη, αποδείχθηκαν πολύ πιο σκληρό καρύδι για τους «σχεδόν ακτήμονες» που τα εποφθαλιμούσαν. Φυσικά κράτος δεν υπήρχε να τα προστατεύσει, οπότε με μια πρώτη ματιά το εγχείρημα ήταν εύκολο. Τον Νοέμβριο του 1942, ενώ η πλειοψηφία των ανταρτών του ΕΛΑΣ είχε ξεκινήσει για την επιχείρηση του Γοργοποτάμου, οι χωρικοί του χωριού Μαυρομάτα, απαλλοτρίωσαν το τσιφλίκι Κύφου της οικογένειας Χριστοδουλιά εν χορδαίς και οργάνοις:

Ξεφαντώματα το χωριό Μαυρομάτα και τύμπανα, που λέει ο λόγος, «μπήκανε» στο τσιφλίκι. Σα γεγονός, καμπανιστό, βούιξε ο τόπος! Η ικανοποίηση γενική. Όνειρο το 'χαν, το βλέπανε τώρα στο ξύπνιο τους, θάμα! Κι άλλη κάποια φορά είχανε γιουράρει, μα τους συγκύρισε και τους έβαλε «θεογνωσία» το κουβέρνο με τις μπαγιονέτες.²³

Η κατάληψη του τσιφλικιού των Χριστοδουλιάνων έγινε με τη συμφωνία του εκπρόσωπου του ΚΚΕ στο ΕΑΜ Ευρυτανίας Δημητράκη Μπακόλα, του στρατιωτικού αρχηγού του ΕΛΑΣ Ευρυτανίας Ερμή και του πολιτικού επίτροπου Ευρυτανίας Αριστείδη Θηβαίου. Αναμενόμενα, το συγκλονιστικό γεγονός έβαλε ιδέες και στους υπόλοιπους «σχεδόν ακτήμονες» των γύρω χωριών. Ο Κλειτσός συγκεκριμένα, βρισκόταν κοντά στο τσιφλίκι «Κοκκινόβρυση», ιδιοκτησίας της οικογένειας Κοντοπάνου και έκτασης 4.000 στρεμμάτων. Οι Κλειτσιώτες, με το άκουσμα της είδησης περί κατάληψης του Κύφου, ετοιμάστηκαν να εφορμήσουν.

Αλλά βρήκαν μπροστά τους τις αντιρρήσεις του Μπέικου και του ΕΑΜ Κλειτσού. Σοφά ποιών, ο Μπέικος περιγράφει αυτές τις αντιρρήσεις, όχι με το δικό του στόμα, αλλά μέσω μιας φανταστικής τοποθέτησης του «Θάνου», δάσκαλου, μέλους του ΚΚΕ και υπεύθυνου του ΕΑΜ Καροπλεσίου:

Πήραμε του Κύφου; Το πήραμε! Κύφου ίσον Χριστοδουλαίοι ή όχι; Κι οι Χριστοδουλιάδες είναι στο ΕΑΜ. Μάκι νομίζεις ότ' ήρθανε στο ΕΑΜ για να τους απαλλοτριωθεί το τσιφλίκι; Και θα μας φύγουνε βέβαια! Και θα μας πολεμήσουν, φυσικά. Τα συμφέροντα, είναι συμφέροντα! Έχουν κόσμο οι Χριστοδουλιάδες που επηρεάζουν; Λίγο - πολύ, αδιάφορο, έχουν! Μαζί τους ήρθε κι αυτός ο κόσμος στο ΕΑΜ. Εμείς βιαζόμαστε. Και πριν αυτός ο κόσμος, δει, πειστεί, αποκολληθεί από τον αφέντη, εμείς τον χαρίζουμε στον Χριστοδουλιά, μας τον παίρνει και φεύγει. Ο κόσμος είναι η δύναμή μας ή τα έλατα και τα κοτρώνια του Κύφου ή της Κοκκινόβρυσης;²⁴

Σε ποιους άραγε αναφέρεται η έκφραση «ο κόσμος»; Αυτό που θέλει ο Μπέικος να πιστέψουμε είναι ότι «ο κόσμος» είναι οι καθυστερημένοι «σχεδόν ακτήμονες», που χαμένοι στα σκοτάδια τους, υποστήριζαν προπολεμικά τον Χριστοδουλιά για να γίνει βουλευτής και νομάρχης. Αυτό που πρέπει να καταλαβαίνουμε εμείς όταν ακούμε «ο κόσμος», είναι «οι νοικοκυραίοι», ολόκληρο τα άνω τμήμα της ταξικής πυραμίδας των χωριών της Ευρυτανίας που περιγράψαμε προηγουμένως, ολόκληρο το άνω τμήμα της τοπικής εξουσίας πολιτική απόληξη της οποίας στον μεσοπόλεμο ήταν ο νομάρχης Χριστοδουλιάς. Άλλωστε και ο ίδιος ο Μπέικος δεν αντιστέκεται στην αναφορά: «Θα σκιάξουμε τους νοικοκυραίους, που χάρτουνε τις ψευτιές πως θα τους πάρουμε τα χωράφια», είναι η κατακλείδα του φανταστικού λόγου του Θάνου.

Τελικά, όπως θα μαντεύετε, το ΕΑΜ Κλειτσού απέτρεψε την απαλλοτρίωση του τοπικού τσιφλικιού. Και σύμφωνα με τον Μπέικο, πολύ καλά έκανε. Ο Δημητράκης Μπακόλας από την άλλη, που αφήφιστα επέτρεψε την απαλλοτρίωση του Κύφου, βρήκε άσχημα τον μελά του. «Ο γιος του [Χριστοδουλιά] Κόκος, δικηγόρος στην Αθήνα, στέλεχος τώρα της ΕΛΔ, συνεπώς και του ΕΑΜ, έβαλε το ζήτημα στην κεντρική επιτροπή του τελευταίου. (...) Και το γερό κατσάδιασμα του Μπακόλα από την Κ.Ε. του ΚΚΕ κάθε άλλο παρά αργοπόρησε. (...) Και πώς να... εξώσει τώρα τους συχωριανούς του από το χτήμα; Δεν ήτανε να τον ζηλέψεις στα δυο στενά που μπήκε».²⁵

Μπορούμε τώρα να δώσουμε μια πρώτη διατύπωση της γενικής θέσης που προκύπτει από την μέχρι στιγμής ενασχόλησή μας με την ιστορία της κατοχής: Οι τόποι όπου άνησε η κατοχική «Εθνική Αντίσταση» είχαν τη δική τους ταξική διάρθρωση. Η «Εθνική Αντίσταση» χτίστηκε, όχι ανατρέποντας, αλλά σεβόμενη, διαφυλάσσοντας, ακολουθώντας αυτή την ταξική διάρθρωση, προσαρμόζοντας την στα μέτρα των καιρών. Η σύνθεση της ηγεσίας του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ προσδιορίστηκε από αυτόν τον σεβασμό. Μαζί προσδιορίστηκαν και οι αντίστοιχες πολιτικές συμπεριφορές της εναλλακτικής κρατικής εξουσίας που χτίστηκε στην Ελλάδα από το 1942 έως το τέλος του 1944.

Και τώρα, μετά από αυτά τα διαφωτιστικά, θα πρέπει να δούμε κατά πόσο τα όσα προηγήθηκαν πέτυχαν τους αρχικούς τους στόχους.

5. Τα εργαλεία

Με νομοτελειακό τρόπο, οι αντιεξουσιαστές των νοτιών Βαλκανίων, κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια της πολιτικοποίησής τους μαθαίνουν έκπληκτοι ότι κάπως, κάποτε, κάπου εδώ γύρω, έγινε εμφύλιος πόλεμος. Οι πιο τεμπέληδες και οι πιο νέοι ενθουσιάζονται με αυτό το παλιό αντάρτικο με τρόπο που μοιάζει αρκετά με τον ενθουσιασμό που επιδεικνύουν μπροστά στις πανκ μπάντες. Οι πιο μεγάλοι και οι πιο εργατικοί, αναλόγως πείσματος, καμιά φορά προσπαθούν να μάθουν περισσότερα από όσα μαθαίνει κανείς αποστηθίζοντας τους στίχους των αντάρτικων.

Σε κάθε περίπτωση η αποτυχία είναι εγγυημένη. Περίπλοκοι οι μηχανισμοί που έχουν ήδη δουλέψει προτού ο εκάστοτε αντιεξουσιαστής πιάσει το πρώτο βιβλίο στα χέρια του. Ο βασικότερος από αυτούς τους μηχανισμούς έχει να κάνει με την λειτουργία της ιστορίας. Η ιστορία, οι ιστορίες μας, δεν είναι τα πράγματα «όπως έγιναν». Η ιστορία, οι ιστορίες μας είναι ο τρόπος που κάθε μορφή συλλογικής ύπαρξης καταλαβαίνει τον εαυτό της. Το έθνος, η αριστερά και η δεξιά, η εργατική τάξη, όλες οι κοινωνικές οντότητες που χτίζονται γύρω από τη συνείδηση, χρειάζονται η κάθε μια την δική της συγκεκριμένη ιστορία για να υπάρξει. Και σαν να μην έφτανε αυτό, οι συλλογικές οντότητες που ψάχνουν και φτιάχνουν κάθε μια την δική της ιστορία, είναι οντότητες σε διαρκή σύγκρουση.

Τα βιβλία που παίρνουν στα χέρια τους οι αντιεξουσιαστές, εκφράζουν τέτοιους εμπόλεμους συλλογικούς εαυτούς όπως έχουν διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια επτά και βάλε δεκαετιών της ταξικής πάλης στα νότια Βαλκάνια. Και όχι, δεν μιλούν αυτά τα βιβλία για την επανάσταση. Οι βιογραφίες των επαναστατών μιλούν για τα λάθη και για τα σωστά, για ήρωες και για προδότες, για πηγαίο πατριωτισμό και εξίσου πηγαίο δωσιλογισμό· γιατί έτσι κατασκευάστηκε ο συλλογικός εαυτός της ηττημένης ελληνικής αριστεράς στις σκληρές δεκαετίες που ακολούθησαν τη δεκαετία του '40. Η αριστερή ακαδημαϊκή ιστοριογραφία μιλά για την «Εθνική Αντίσταση» και την «παλλαϊκή συμμετοχή», για τον αγώνα του έθνους μπρος τον κίνδυνο της εξαφάνισης· γιατί έτσι κατασκευάστηκε ο συλλογικός εαυτός που από το 1990 και μετά μάθαμε να αναγνωρίζουμε σαν «ελληνικό έθνος», ή στην ιδιόλεκτο της αυτονομίας των '90ς σαν «ελληνικό εθνικό κορμό».

Οι αντιεξουσιαστές παραδοσιακά μένουν έκθαμβοι εμπρός σε τούτες τις γραπτές παραξενιές (προφανώς το λέμε εκ πείρας). Η φλογερή υπεράσπιση του πατριωτισμού, προερχόμενη από επαναστάτες με μούσι και καριοφίλι, σου βγάζει το μάτι από την πρώτη στιγμή που τη συναντάς, ειδικά αν είσαι τύπος που σιχαίνεται τις σχολικές εορτές. Η συμμετοχή των αξιωματικών του ελληνικού στρατού στην ηγεσία του ΕΛΑΣ, ο Άρης Βελουχιώτης που δηλώνει ταγματάρχη πυροβολικού, το κούρεμα των γυναικών «συνεργατών του κατακτητή», πάνω απ' όλα η απουσία κάθε υπόνοιας ύπαρξης κοινωνικού ταξικού πολέμου, όλα τους περνούν μπροστά από τα μάτια του μελετηρού αντιεξουσιαστή. Αποτέλεσμα ένα σουρεαλιστικό ιστορικό επαναστατικό καλειδοσκόπιο· μαζί ζαλάδα και σύγχυση απ' τις λίγες.

Ο αντιεξουσιαστές ανταπεξέρχονται σε τούτη την παρέλαση παραδοξοτήτων με δύο τρόπους. Ο ένας είναι η καθολική αποδοχή. Αποδέχονται πλήρως τα παράδοξα (από μέσα τους ίσως τα λένε αναγκαία, αμελητέα, ή ούτε καν παράδοξα) και καταλήγουν πιστοί οπαδοί των αριστερών αφηγήσεων. Ο δρόμος του λαού για να νικά, ως γνωστόν περνάει από το ΕΑΜ, τον ΕΛΑΣ και τον Μελιγαλά, κι ας ξέρουμε όλοι ότι πρόκειται για τον δρόμο που, με τρόπο που προφανώς μας διαφεύγει, τελικά κατέληξε στην Τασκένδη. Κι αυτό στην καλύτερη των περιπτώσεων.

Ο άλλος τρόπος είναι η καθολική απόρριψη. Με βασικό εργαλείο τα σχεδόν αυτιστικά έργα του Α. Στίνα,²⁶ ο πατριωτισμός και τα λοιπά παράξενα των ιστορικών βιβλίων εξηγούνται μέσω σιχαμερού ΚΚΕ, ή σε ακόμη βαρύτερες περι-

πτώσεις ύστερου καστοριαδισμού, μέσω γαμημένης, σκοταδιστικής, ομοφοβικής και πάει λέγοντας εργατικής τάξης που όλο μαλακίες κάνει· από πάνω μια μπετονιέρα τσιμέντο και τέρμα τα δίφραγκα. Το αποτέλεσμα είναι βέβαια το ίδιο και στις δύο περιπτώσεις, συγκεκριμένα η τραγική μας αδυναμία να καταλάβουμε οτιδήποτε από την ιστορία, είτε για τη φύση του ελληνικού κράτους, είτε για τον εαυτό μας τον ίδιο.

Ωραία θα ήταν βέβαια να υπήρχε μια ιστορική αφήγηση από τη μεριά της αυτόνομης εργατικής τάξης. Μια αφήγηση από τη μεριά της αυτόνομης εργατικής τάξης στα νοτιο Βαλκάνια, με τον πλούτο της, με τη φυλή και με το φύλο και με το μίσος της, με τη Σταματία Μπαρμπάτση, τον Βάιο Μανιό, τους σλαβομακεδόνες ελασίτες να μιλάνε όπως τους απαγορεύθηκε να μιλάνε μετά τη μεγάλη τους ήττα.

Ε όχι όμως! Δεν υπάρχει τέτοια αφήγηση. Δεν θα μας κάνουν τη χάρη τ' αφεντικά. Στο κάτω κάτω τ' αφεντικά νίκησαν, οι ιδιοκτήτες και οι τσιφλικάδες, οι ηγέτες του ΕΑΜ και το ελληνικό κράτος με την αριστερά και με τη δεξιά του. Νίκησαν όλοι αυτοί παλεύοντας με νύχια και με δόντια, φτιάχνοντας με περίσκεψη και βιάση τον εαυτό τους απέναντι στο φτιάξιμο του αντιπάλου τους. Και όχι, δεν θα μας δώσουν οι νικητές την ιστορία μας τζάμπα, ανταμοιβή για τη ζέση με την οποία αναζητούμε τη διανοητική ευκολία.

Σε αυτές τις συνέχειες που τραβάνε πέντε χρόνια τώρα, δεν φτιάχνουμε μια ιστορική αφήγηση από τη μεριά της αυτόνομης εργατικής τάξης. Και πώς θα μπορούσε κανείς να κάνει τέτοιο πράγμα δίχως να υπάρχει αυτόνομη εργατική τάξη; Η δουλειά μας είναι πολύ πιο ταπεινή· προτείνουμε εργαλεία για να μπορεί κανείς να καταλαβαίνει την υπάρχουσα ιστοριογραφία. Εργαλεία αποφυγής της σύγχυσης. Κατά τα άλλα, να μιλήσουν οι βουβοί κι οι φιμωμένοι και να μας πουν γιατί είμαστε όπως είμαστε; Ωραία θα ήταν, αλλά αυτό είναι έργο για άλλη ιστορική συγκυρία, για άλλο επίπεδο συλλογικής συνειδησης και ικανοτήτων, για άλλη στροφή του ταξικού πολέμου. Οπότε καταπιανόμαστε με πιο ταπεινούς στόχους. Να καταλάβουμε το βιβλίο του επαναστάτη Μπέικου, την άρνηση απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών του Κλειτσού, τη συμμετοχή του Νικηφόρου στη συγκέντρωση των σιτηρών της Φθιώτιδας, το στοιχείο στη σκάλα του πρώτου αφεντικού της Σταματίας Μπαρμπάτση.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούμε με τη χάρη λουστου για να πετύχουμε τους ταπεινούς μας στόχους, έχουν αποδειχθεί εξαιρετικά αποτελεσματικά. Τα έχουμε περιγράψει αλλού με πολλά λόγια.²⁷ Για να πούμε εδώ το ίδιο πράγμα με λιγότερα λόγια: αναζητούμε μια υλιστική ιστορία της κατοχής. Παίρνουμε βιβλία χιλίων σελίδων, πετάμε τις ενιακόσιες ενενήντα και κρατάμε ό,τι αναφέρεται στην ταξική διάρθρωση, στο φύλο και την ταξική διάρθρωση, στη φυλή και την ταξική διάρθρωση. Αν παρατηρήσει κανείς όσα προηγήθηκαν, θα δει ότι υπάρχει μία υποσημείωση για κάθε πενήντα σελίδες του Μπέικου. Έτσι, διάσπαρτα και αποσπασματικά, κρυπτικά και έκκεντρα οι αφηγήσεις της κατοχής λένε την ιστορία της εργατικής τάξης στην Ελλάδα.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούμε δεν έχουν την πολυλογάδικη αλαζονεία των εργαλείων του μεταμοντερνισμού. Ούτε την καθησυχαστική απλότητα του μεταπολεμικού μαρξισμού. Οι μαρξιστές μάς είπαν ότι η εργατική τάξη είναι όλοι άντρες, λευκοί και δουλεύουν σε εργοστάσια. Άρα, εφόσον πουθενά εργοστάσια, πουθενά εργατική τάξη στην Ελλάδα. Οι μεταμοντέρνοι μάς είπαν ακριβώς το ίδιο· εργατική τάξη ίσον άντρες, λευκοί κι εργοστάσια, και συνέχισαν λέγοντας «οπότε την έχουμε χεσμένη». Σε πείσμα κάθε γλώσσας των αφεντικών, το εργαλείο που χρησιμοποιούμε για να μιλήσουμε για την κατοχή είναι η αναζήτηση της σκοπιότητας της εργατικής τάξης, εκείνων που παράγουν τον πλούτο εντός και εκτός της παραγωγής, των κατώτερων στρώματων της κοινωνικής πυραμίδας, του πάτου του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας. Για να βγάλουμε άκρη με την ιστορία της κατοχής, πρέπει να μας δίνουν μαρτυρίες κομμουνιστριών από τις γυναικείες φυλακές κι εμείς να ψάχνουμε την τάξη. Να μας περιγράφουν χωριά «προκαπιταλιστικού τύπου» κι εμείς να ψάχνουμε την τάξη. Να μας μιλούν για νεκρούς από πείνα, για διωκόμενες εθνικές μειονότητες, για πατριώτες και δωσίλογους, για πόρνες προδότριες και ικανούς βενιζελικούς αξιωματικούς κι εμείς να ψάχνουμε την τάξη.

Δεν θα τα καταφέρουμε καλά. Όπως είπαμε αυτές είναι δουλειές για άλλη ιστορική συγκυρία. Αλλά μέχρι να τελειώσουμε, θα έχουμε αποδείξει ότι τα εργαλεία μας δουλεύουν· καλύτερα από οτιδήποτε άλλο έχει χρησιμοποιηθεί για να αφηγηθεί κανείς την ιστορία της κατοχής, του ελληνικού κράτους και του ελληνικού φασισμού. Προς το παρόν, το καλύτερο που μπορούμε να ελπίσουμε είναι να χρησιμοποιηθούν και από άλλους.

Σημειώσεις

1. Ο Γιάννης Σακκάς, ιστορικός που έκανε επιτόπια έρευνα στα χωριά της βόρειας Ευρυτανίας από το 1993 έως το 1997, διαφωνεί και τον διορθώνει. Μας λέει ότι ο Μπέικος ανέπτυξε «δράση» στην ΕΟΝ κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και ότι η «Φωνή της Ευρυτανίας» υποστήριζε το καθεστώς Μεταξά μέχρι το Μάη του 1941 και την κατάληψη της χώρας από τους Γερμανούς. Αλλά ο κατά τα άλλα επιστημονικός Σακκάς δεν κάνει τον κόπο να μας πει πού τα ξέρει αυτά, οπότε ας τον αφήσουμε. Γιάννης Σακκάς, «Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ευρυτανία» στο Mark Mazower (επ.), *Μετά τον Πόλεμο: Η Ανασυγκρότηση της Οικογένειας του Έθνους και του Κράτους στην Ελλάδα, 1943 – 1960*, Αλεξάνδρεια, 2003 (Α' έκδοση Princeton University Press, 2000).
2. Γεωργούλας Μπέικος, *Η Λαϊκή Εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα*, (2 Τόμοι) Θεμέλιο, 1979. Επίσης Γεωργούλας Μπέικος, *ΕΑΜ και Λαϊκή Αυτοδιοίκηση*, Θεσσαλονίκη, 1976. Στο εξής, οι δύο τόμοι του *Η Λαϊκή Εξουσία...* θα αναφέρονται σαν Μπέικος Ι και Μπέικος ΙΙ.
3. Χουλιάρας Γιώργος (Περικλής), «Ο δρόμος είναι άσωτος...»: *ΕΛΑΣ, Δημοκρατικός Στρατός, Πολωνία, 1941 - 1958*, Οικονόμος, 2006, σελ. 190.
4. Μπέικος Ι, σελ. 78.
5. Τόσο μετρήθηκαν κατά την διαδικασία της συγκέντρωσης του σιταριού το 1942, Μπέικος Ι, σελ. 336.
6. Μπέικος Ι, σελ. 420.
7. Μπέικος Ι, σελ. 119.
8. Μπέικος Ι, σελ. 192.
9. Μπέικος Ι, σελ. 52.
10. Μπέικος Ι, σελ. 57.
11. Ολόκληρη η περιγραφή στο Μπέικος Ι, σελ. 128. Για να είμαστε ακριβείς, ο πατέρας Μανιός πέθανε γιατί «Από τον υποσιτισμό είχε εξαντληθεί (...) μόλις βγήκε το πρώτο κριθάρι, έφαγε ψωμί από κριθάλευρο, φρέσκο, ζεστό, τον πλάκωσε, πέθανε».
12. Μπέικος Ι, σελ. 126 - 27.
13. Η κατά Μπέικο περιγραφή της συγκέντρωσης του σιταριού μάλλον αναφέρεται στο Καλοκαίρι του 1942, αλλά δεν υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι τα πράγματα έγιναν διαφορετικά το Καλοκαίρι του 1941. Μπέικος Ι, σελ. 335.
14. Για την αποτυχία της συγκέντρωσης το Καλοκαίρι του 1941, δες «Θέρος Τρύγος Πόλεμος: Η Οργάνωση της Πείνας το Καλοκαίρι του '41», *Antifa #41*, 5/2014.
15. Μπέικος Ι, σελ. 192.
16. Μπέικος Ι, σελ. 193.
17. Μπέικος Ι, σελ. 233 - 34. Ενδεικτικό του τρόπου με τον οποίο είναι γραμμένο το βιβλίο του Μπέικου (και του τρόπου με τον οποίο το διαβάζουμε εμείς) είναι και το εξής: η πληροφορία ότι ο πρόεδρος Ξανθάκης, εκτός από πρώην αρχηγός της αστυνομίας Ευρυτανίας, ήταν και έμπορος, μας δίνεται 100 σελίδες παρακάτω, στην σελίδα 323.
18. Θα μπορούσε ίσως κανείς να συναρμολογήσει έναν κατάλογο μελών του ΚΚΕ στον Κλειτσό και τα γύρω χωριά, εξετάζοντας τα όσα λέγονται στην αρχή και διάσπαρτα στη συνέχεια του Μπέικος ΙΙ, αλλά η δουλειά μάς φάνηκε πολλή και δεν θα προσέθετε ιδιαίτερος στα όσα ήδη λέμε.
19. Μπέικος Ι, σελ. 233.
20. Μπέικος Ι, σελ. 335.
21. Μπέικος Ι, σελ. 323.
22. Αυτό δεν είναι απολύτως ακριβές. Κάποια φορά θα πρέπει να μιλήσουμε για τις «εναλλακτικές απόψεις» που κυκλοφορούσαν στο εσωτερικό των αντάρτικων ομάδων, ψήγματα των οποίων μπορούμε να ανιχνεύσουμε στις μαρτυρίες.
23. Μπέικος Ι, σελ. 504.
24. Μπέικος Ι, σελ. 508.
25. Μπέικος ΙΙ, σελ. 173.
26. Α. Στίνας, *Αναμνήσεις: Εβδομήντα Χρόνια Κάτω Από τη Σημαία της Σοσιαλιστικής Επανάστασης*, Ύψιλον, 1985 (Α' Έκδοση, 1977). Α. Στίνας, ΕΑΜ - ΕΛΑΣ - ΟΠΛΑ, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1984.
27. Σπουδές στο Γαλανόμαυρο, *Ο Ελληνικός Φασισμός στο Μεσοπόλεμο: Περί της Ιστορίας του Φασισμού και της Σημερινής της Χρήσης*, Antifa Scripta, 2013. Ειδικά τα κεφάλαια 5, 14 και βασικά 17.